

Σεξουαλική Παρενόχληση στο χώρο εργασίας υπό το πρίσμα της θεωρίας Μετασχηματισμών: μια πιλοτική μελέτη

*Φρόνη Βρεττού, Άννα Τσιμπουκλή, Κωνσταντίνα Τσώλη,
Ελισάβετ Λαζαράκου, Νικόλαος Αλεξόπουλος*

Εισαγωγή

Από τη δεκαετία του 1970, όταν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Αμερική ο όρος σεξουαλική παρενόχληση η προσοχή των ακαδημαϊκών και του κοινού στο συγκεκριμένο φαινόμενο έχει αυξομειωθεί ανά περιόδους βάσει ορισμένων ιστορικών και κοινωνικοπολιτικών γεγονότων. Στη διεθνή βιβλιογραφία το φαινόμενο διακρίνεται σε τρεις μορφές, *παρενόχληση βάση φύλου*, η οποία σύμφωνα με τις έρευνες αποτελεί το συχνότερο είδος, *ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή* και *σεξουαλικός εξαναγκασμός*. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης συνοψίζεται στον σχολιασμό της φεμινίστριας νομικού Catharine MacKinnon σύμφωνα με την οποία, ελλείψει όρου ικανού να την περιγράψει, η σεξουαλική παρενόχληση μέχρι το 1979 κυριολεκτικά δεν αρθρωνόταν από τις γυναίκες, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη τη σύνταξη ενός γενικού, κοινού και κοινωνικού ορισμού (McLaughlin et al., 2017).

Παρόλο που για αρκετό καιρό αυτό το είδος βίας αγνοήθηκε και θεωρήθηκε μέρος της καθημερινής ζωής πλέον η παρενόχληση αναγνωρίζεται επισήμως ως μια μορφή διάκρισης λόγω φύλου, ως εκ τούτου αντίκειται στην αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών (Numhauser-Henning & Laulom, 2012). Ενώ το νομικό πλαίσιο αναφορικά με το φαινόμενο είναι πλέον σαφές και η κοινή γνώμη θεωρητικά ενήμερη και ευαισθητοποιημένη (Μοσχοβάκου & Παπαγιαννοπούλου, 2022) σύμφωνα με έρευνες το ποσοστό προσφυγής στη δικαιοσύνη για αντίστοιχες περιπτώσεις παρενόχλησης παραμένει χαμηλό σε αντίθεση με το υψηλό ποσοστό συχνότητας (Ξενικάκη, 2012· Γεροβασίλη & Καραγιαννάκη, 2017· Βούρβαχη, 2019· Στρατηγάκη & συν., 2022). Επιπλέον, τα ευρήματα μοιάζει να επιβιώνουν σε έναν βαθμό στη σημερινή κοινωνία αντιλήψεις που συνδέουν την επίσημη καταγγελία περιστατικού σεξουαλικής παρενόχλησης με την αρνητική έκθεση και τον στιγματισμό του θύματος στην κοινωνία, με την προσωπική ευθύνη του θύματος για την *πρέπουσα* διευθέτηση και διαχείριση της παρενοχλητικής συμπεριφοράς εναντίον του, με την ματαί-

ωση λόγω κωλυσιεργίας από την πλευρά των αρχών και της πολιτείας (Ξενικάκη, 2012· Στρατηγάκη & συν., 2022). Είναι αναγκαία συνεπώς η περαιτέρω διερεύνηση των αιτιών, σε κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο, λόγω των οποίων το θύμα στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία διστάζει συχνά να κατονομάσει την παρενόχλητική συμπεριφορά τόσο στον ίδιο τον δράστη αλλά κυρίως να τον καταστήσει υπεύθυνο για τις πράξεις του προσφεύγοντας στην δικαιοσύνη. Επίσης οι γυναίκες σε ηγετικές θέσεις φαίνεται να μην γίνονται αποδεκτές καθώς καταρρίπτουν τις έμφυλες επιταγές που υπαγορεύουν να είναι πειθήνιες και να μην επιδιώκουν θέσεις κυριαρχίας και ισχύος (Page et.al., 2015· Vial, et.al., 2016). Ο μεγαλύτερος βαθμός αποδοχής των μύθων σχετικά με την σεξουαλική παρενόχληση συνεπάγεται μεγαλύτερη επίρριψη ευθύνης στο θύμα και μικρότερη στον θύτη (Θεοδώρου, 2023).

Η σεξουαλική παρενόχληση παραμένει σήμερα μια ευρέως διαδεδομένη πρακτική ασχέτως περιβάλλοντος, εργασιακού πλαισίου και γεωγραφικής περιοχής (Page et.al., 2015). Από νομικής άποψης, η έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης οριοθετήθηκε και αναγνωρίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η πρώτη αναφορά ανήκει στην συγγραφέα και δημοσιογράφο Lin Farley. Συνδέεται με τους κύκλους του Πανεπιστημίου Cornell, την οργάνωση «*Working Women United*» και μετέπειτα με την οργάνωση «*Alliance Against Sexual Coercion*» και η αναγνώρισή της συνιστά αποτέλεσμα και συνέχεια των αγώνων του φεμινιστικού και γυναικείου κινήματος. Η κατάθεση της Farley ενώπιον της Επιτροπής Ανθρώπινων Δικαιωμάτων της Νέας Υόρκης υπήρξε το έναυσμα για το αυξανόμενο ενδιαφέρον των ΜΜΕ και κυρίως των κυβερνητικών υπηρεσιών για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Οι ακτιβίστριες Lin Farley, Susan Meyer και Karen Sauvigne διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού. Τελικά το 1980 η Επιτροπή για Ίσες Ευκαιρίες στην Εργασία στις ΗΠΑ, εξέδωσε σχετικές οδηγίες για τον ορισμό και την αντιμετώπιση του φαινομένου (Μοσχολάκου & Παπαγιαννοπούλου, 2022). Στο θεμελιώδες βιβλίο του 1979 από την Catharine MacKinnon με τίτλο: «*Sexual Harassment of Working Women*» εμφανίζεται μια από τις πρώτες νομικές διατυπώσεις του φαινομένου ως διάκριση στη βάση του φύλου. Επιπλέον, η MacKinnon συνέβαλε στον ορισμό των εν λόγω συμπεριφορών, διακρίνοντας δύο βασικές κατηγορίες: α) την άσκηση της σεξουαλικής παρενόχλησης ως πρόταση για ανταλλάγματα (*quid pro quo*), δηλαδή ως πράξη απαίτησης σεξουαλικών ενεργειών για όφελος ή ανταμοιβή, και β) ως προϋπόθεση εργασίας, το οποίο σχετίζεται με το αποτέλεσμα της σεξουαλικής παρενόχλησης που καθιστά το εργασιακό περιβάλλον εχθρικό/προσβλητικό λόγω σεξισμού ή μισογυνισμού (*hostile environment*) (Αρτινοπούλου & Παπαθεοδώρου, 2004· Στρατηγάκη & συν., 2022).

Ως πρόταση για ανταλλάγματα, η σεξουαλική παρενόχληση προϋποθέτει μια σχέση ιεραρχίας και συνήθως διαπράττεται από άνδρες σε υψηλόβαθμες θέσεις ή θέσεις ισχύος εις βάρος γυναικών (ή σε μικρότερο ποσοστό αντρών) με θέσεις χαμηλότερου κύρους. Η δεύτερη κατηγορία δεν απαιτεί σχέση εξουσίας και συχνά εκδηλώνεται από συνεργάτες (Maass, Cadinu & Galdi, 2013). Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ILO, 2001) όρισε την σεξουαλική παρενόχληση ως μια συμπεριφορά βασισμένη στο σεξ, η οποία είναι ανεπιθύμητη και προσβλητική για τον αποδέκτη. Στο εργασιακό πλαίσιο αποτελεί μια από πολλές κακοποιητικές ή αντιπαραγωγικές συμπεριφορές που έχουν ως βάση τους τις ιεραρχικές σχέσεις εξουσίας (McDonald, 2012). Πρόσφατη έρευνα αναφέρει πως μια στις δύο γυναίκες έχει πέσει θύμα σεξουαλικής παρενόχλησης από την ηλικία των 15 ετών (European Union Agency for Fundamental Rights [FRA], 2014: 98). Η έμφυλη παρενόχληση είναι ο πιο διαδεδομένος τύπος σεξουαλικής παρενόχλησης (Leskinen, Cortina & Kabat, 2011), παρότι σπάνια διερευνάται διακριτά από άλλες συμπεριφορές (Leskinen, Cortina & Kabat, 2010). Ωστόσο, τόσο η ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή όσο και ο σεξουαλικός εξαναγκασμός διαφέρουν αισθητά από την έμφυλη παρενόχληση η οποία στερείται κάθε ένδειξης σεξουαλικού ενδιαφέροντος (McDonald, Barriault & Merritt, 2020).

Στην Ελλάδα, ο πρώτος ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης δημοσιεύθηκε από την Επιτροπή Ίσων Ευκαιριών Απασχόλησης το 1980 και συμπεριλήφθηκε στους νόμους κατά των διακρίσεων που περιγράφονται από τους νόμους περί πολιτικών δικαιωμάτων της δεκαετίας του 1960 (Μοσχοβάκου & Παπαγιαννοπούλου, 2022). Επιπλέον, η προσθήκη της σεξουαλικής παρενόχλησης στο Νόμο για τα Πολιτικά Δικαιώματα του 1991 εισήγαγε πολιτικές για νομική δράση υπαλλήλων που έπесαν θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης. Στην Ελλάδα ο όρος σεξουαλική παρενόχληση αναγνωρίστηκε ποινικά στο πλαίσιο της εργασίας και της εκπαίδευσης, μέσα από τον σχετικό νόμο 205(I)/2002 ο οποίος ορίζει ως σεξουαλική παρενόχληση κάθε συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης, που εκδηλώνεται με λόγια ή με πράξεις και είναι ανεπιθύμητη από τον αποδέκτη της.

Στη συνέχεια ο νόμος Περί ίσης Μεταχείρισης Ανδρών και Γυναικών συμπληρώνεται με τα άρθρα 23(2)(ια) και 34 προβλέποντας τη παροχή ανεξάρτητης συνδρομής από την αρμόδια Επιτροπή στα θύματα διακρίσεων, σχετικά με ζητήματα που αφορούν την νομική κάλυψη, τα δικαιώματα και την παροχή νομικής εκπροσώπησης τους (Ορισμός - Νομοθεσία | Επιτροπή ισότητας των Φύλων στην Απασχόληση και στην Επαγγελματική Εκπαίδευση (eif.gov.cy)). Με τον Ν. 3896/ΦΕΚ 207/8.12.2010 (ο οποίος αντικατέστησε τον Ν. 205(I)/2002) έγινε προσπάθεια απλούστευσης και βελτίωσης της νομοθε-

σίας περί σεξουαλικής παρενόχλησης, καθιστώντας σαφές πως κάθε εργοδότης απαιτείται να μεταχειρίζεται με ισότιμο τρόπο τους εργαζομένους, ανεξαρτήτως του φύλου, απαγορεύοντας με σαφή τρόπο τις διακρίσεις. Επίσης, ο Συνήγορος του Πολίτη, ως ανεξάρτητη Αρχή, αρμόδια να παρακολουθεί και να προωθεί την πραγμάτωση των ίσων ευκαιριών και την ίση μεταχείριση των δύο φύλων στους χώρους εργασίας, μέσα από τις νέες ρυθμίσεις του Ν. 3896/ΦΕΚ 207/8.12.2010 δέχεται διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του, καθώς επιλαμβάνεται τις υποθέσεις που εκκρεμούν στη δικαστική αρχή μέχρι την ημερομηνία έναρξης των δικαστικών συζητήσεων. Η τελευταία πρόσφατη τροπολογία του εργατικού νόμου 4808/2021 επικυρώνει την Σύμβαση 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, η οποία προβλέπει την εξάλειψη της βίας στον εργασιακό χώρο και υιοθετεί αυστηρά μέτρα και ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση και πρόληψη των παρενοχλητικών συμπεριφορών εντός εργασιακού περιβάλλοντος.

Η σεξουαλική παρενόχληση ως φαινόμενο στο χώρο εργασίας αναφέρεται στη χώρα μας σε αρκετές μελέτες (Ξενικάκη, 2012· Ελευθεροπούλου & Σουσουγιάννη, 2015· Κολιάκα, Κωστάκη & Φουρτινάκη, 2017· Παράσχου & Σταυρινάκη, 2017· Καπώνη & Κούτουλα, 2017). Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα κρίνεται η έρευνα των Γεροβασίλη και Καραγιαννάκη (2017), η οποία εστίασε στη μελέτη του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης με θύματα γυναίκες εργαζόμενες σε ξενοδοχεία της πόλης του Ρεθύμνου και ανέδειξε κυρίως την αδυναμία των θυμάτων να αντιδράσουν επιζητώντας νομική προστασία. Οι αντιδράσεις των γυναικών-θυμάτων σεξουαλικής παρενόχλησης σύμφωνα με τις διάφορες έρευνες συνδέονται περισσότερο με μία εσωτερική διαδικασία, είτε άρνηση του συμβάντος ή προσπάθεια να το αγνοήσουν, και δεν αποτελούν ενεργητικές πράξεις όπως καταγγελία ή αναφορά (Cortina & Wasti, 2002· Αρτινοπούλου & Παπαθεοδώρου, 2004). Η αντίδραση και οι στρατηγικές αντιμετώπισης που θα εφαρμόσει το άτομο που παρενοχλείται, εξαρτώνται σε ένα σημαντικό βαθμό από ένα σύνολο ατομικών και κοινωνικών παραγόντων (Adikaram, 2014). Στο πλαίσιο αυτό η θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης μπορεί να προσφέρει ένα εργαλείο αλλαγής των δυσλειτουργικών παραδοχών και νοητικών σχημάτων που επιβάλλονται από τα κοινωνικά στερεότυπα ως προς το φύλο ώστε τόσο το δυνητικό θύμα όσο και ο δυνητικός θύτης διά μέσου προγραμμάτων τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης κατά την περίοδο της μέσης και ύστερης εφηβείας αλλά και στην ενήλικη ζωή να ασκηθεί ώστε να επιτύχει το τρίτο επίπεδο γνωστικής διεργασίας (Kitchener, 1983) που αφορά την αλλαγή των δυσλειτουργικών παραδοχών (Kedra & Tsiboukli, 2017· Τσιμπουκλή, 2018· Κόκκος & συν., 2019) καθώς η μετασχηματίζουσα μάθηση *«εστιάζει στο πώς μαθαίνουμε να*

διαπραγματευόμαστε και να δρούμε σύμφωνα με τους δικούς μας σκοπούς, τις αξίες μας, τα αισθήματά μας και τις ερμηνείες μας παρά με βάση όσα έχουμε αφομοιώσει άκριτα από άλλους» (Mezirow, 2007: 47).

Μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα μελέτη διερευνά το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης μέσω ποσοτικής μελέτης δεδομένης της φύσης του αντικειμένου που απαιτεί διασφάλιση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων/ουσών για ένα τόσο ευαίσθητο θέμα και αφετέρου παρέχει ελευθερία επιλογής του χρόνου και του χώρου συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου που αποτελεί σημαντικό παράγοντα για παρεμφερή θέματα που είναι δυνατόν να ανακαλέσουν στους/στις ερωτηθέντες/είσες τραυματικές εμπειρίες.

Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθούν οι στάσεις και πεποιθήσεις του δείγματος αναφορικά με το ζήτημα της σεξουαλικής και ηθικής παρενόχλησης. Τα αποτελέσματα συζητούνται υπό το πρίσμα της θεωρίας της Μετασχηματίζουσας Μάθησης σε μια προσπάθεια είτε να ενισχύσουν είτε να διαψεύσουν τους θεωρητικούς ισχυρισμούς αναφορικά με την ύπαρξη δυσλειτουργικών παραδοχών. Συγκεκριμένα, η έρευνα έχει ως στόχο να διερευνήσει τον κύριο πάροχο ενημέρωσης για θέματα σεξουαλικής παρενόχλησης στη χώρα μας, τα ποσοστά περιστατικών παρενόχλησης και το ανάλογο ποσοστό προσφυγής στις αρμόδιες αρχές καθώς και τις αντιλήψεις περί πιθανής υπαιτιότητας του θύματος. Στο πλαίσιο αυτό διατυπώθηκαν τρεις ερευνητικές υποθέσεις:

- Y1 – Η ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τη φύση, τη μορφή και τους τρόπους αντιμετώπισης της σεξουαλικής παρενόχλησης παρέχεται κατά κύριο λόγο από τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο.
- Y2 – η πλειονότητα των περιστατικών δεν καταγγέλλεται στις αρμόδιες αρχές λόγω άγνοιας του νόμου ή δυσπιστίας ως προς τις διαδικασίες απονομής της δικαιοσύνης και φόβου κοινωνικής αποδοκιμασίας.
- Y3 – Δυσλειτουργικές παραδοχές και αντιλήψεις αναφορικά με τη σχέση και τους ρόλους των διαφορετικών φύλων καθώς και τη σεξουαλική ταυτότητα παραμένουν εν ισχύ, συνειδητά και ασυνειδητά, σε μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου θέτοντας εμπόδια στην καταγγελία του φαινομένου.

Δείγμα & Ερευνητικό Εργαλείο

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με δειγματοληψία ευκολίας (convenience sampling) (Χαλικιάς & συν., 2015). Η διανομή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε από τα τέλη Ιανουαρίου έως και τα μέσα Μαρτίου του 2023 μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης, αξιοποιώντας το Google Form. Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 79 ενήλικες από διαφορετικές ηλικιακές ομάδες. Οι γυναίκες αποτελούν το 70,9% των ερωτηθέντων ενώ οι άνδρες το 29,1%. Στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου αναφέρονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων, που περιλαμβάνουν την οικογενειακή τους κατάσταση, το επίπεδο και τόπο σπουδών, τον τομέα εργασίας και τα έτη προϋπηρεσίας τα οποία κρίνονται ως σχετικά με το προς διερεύνηση θέμα. Αναφορικά με το φύλο των συμμετεχόντων/ουσών, το 29,1% των ατόμων είναι άντρες και το 70,9% γυναίκες. Αναφορικά με την ηλικία το 12,7% είναι ηλικίας από 20 έως 30 ετών, το 44,3% από 31 έως 40 ετών, το 31,6% έχει ηλικία από 41 έως 50 ετών, το 8,9% είναι από 51 έως 60 ετών και το 2,5% είναι από 61 ετών και άνω. Ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση, το 59,5% είναι άγαμοι, το 25,3% έγγαμοι, το 11,4% διαζευγμένοι και το 3,8% είναι χήροι ενώ το 35,4% των ατόμων έχει παιδιά. Από τα άτομα που δηλώνουν ότι έχουν παιδιά, το 50% των ατόμων έχει ένα παιδί, το 39,3% δύο παιδιά και το 10,7% έχει από τρία παιδιά και άνω. Ως προς το επίπεδο σπουδών, το 8,9% έχει τελειώσει το Λύκειο, το 8,9% έχει πτυχίο ΑΤΕΙ, το 29,1% πτυχίο ΑΕΙ, το 41,8% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού, το 1,3% διαθέτει Διδακτορικό τίτλο σπουδών και το 10,1% κάποιον άλλο τίτλο σπουδών. Σχετικά με τον τομέα εργασίας, το 51,9% εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα, το 11,4% στο δημόσιο τομέα, το 22,8% είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, το 2,5% είναι σπουδαστές, εκ των οποίων το 91,1% στην Ελλάδα και το 8,9% στο εξωτερικό, το 2,5% είναι συνταξιούχοι και το 8,9% απασχολούνται σε άλλο τομέα εργασίας. Τέλος, όσον αφορά στα έτη υπηρεσίας το 35,4% έχει εργαστεί έως 10 έτη, το 44,3% έχει προϋπηρεσία από 11 έως 20 έτη, το 13,9% από 21 έως 30 έτη, το 5,1% εργάζεται από 31 έτη και άνω και μόλις το 1,3% δεν έχει εργαστεί.

Το ερωτηματολόγιο «*Διερεύνηση της εμπειρίας της σεξουαλικής και ηθικής παρενόχλησης*» κατασκευάστηκε από τους ερευνητές για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης με στόχο τη διερεύνηση των στάσεων και πεποιθήσεων του δείγματος αναφορικά με την σεξουαλική και ηθική παρενόχληση. Πρόκειται για ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου με ερωτήσεις διπλής και πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις λίστας και ερωτήσεις βαθμολόγησης. Το ερωτηματολόγιο εκτός των ερωτήσεων που αφορούσαν δημογραφικά στοιχεία (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, επίπεδο σπουδών, τόπος κατοικίας, τομέας εργα-

σίας, έτη προϋπηρεσίας, περιλάμβανε συνολικά 11 ερωτήσεις για τον τρόπο ενημέρωσης και τις ενδείξεις σεξουαλικής παρενόχλησης, τους τρόπους αντιμετώπισης και τη νομοθεσία περί σεξουαλικής παρενόχλησης και το είδος και την συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου. Με σκοπό την οριστικοποίηση του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε πιλοτική μελέτη μικρής κλίμακας σε περιορισμένο δείγμα που οδήγησε σε τροποποίηση ορισμένων ερωτήσεων. Ωστόσο, ο περιορισμός του ερωτηματολογίου έγκειται στο γεγονός ότι κατασκευάστηκε και χορηγήθηκε για πρώτη φορά για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής με το συντελεστή Cronbach's alpha προκειμένου να ελεγχθεί η ομοιογένεια της κλίμακας εκτίμησης προβληματικών παραδοχών για τις σχέσεις των φύλων και της κλίμακα εκτίμησης της ηθικής/ψυχολογικής παρενόχλησης. Οι τιμές είναι αποδεκτές >0.7 . Η ανάλυση των αποτελεσμάτων πραγματοποιήθηκε με το πρόγραμμα SPSS 22.

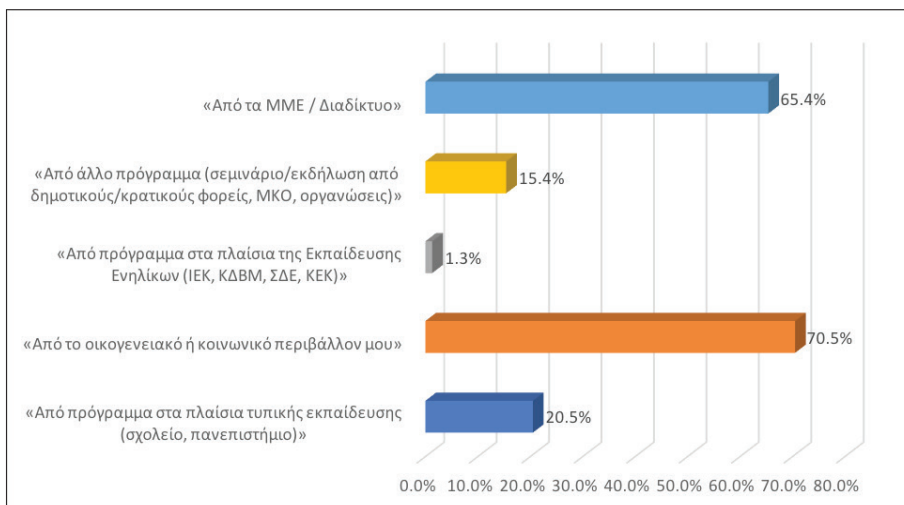
Περιορισμοί της παρούσας μελέτης

Αναφορικά με τους περιορισμούς της παρούσας μελέτης, το σχετικά μικρό δείγμα του πληθυσμού που απάντησε στο ερωτηματολόγιο δεν μπορεί να διασφαλίσει μια ασφαλή γενίκευση των αποτελεσμάτων καθώς το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό του γενικότερου πληθυσμού. Επομένως η γενίκευση θα ήταν επιστημονικά αδόκιμη. Επιπλέον επειδή το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, ζητήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας, παραμένουν ανοικτά.

Αποτελέσματα της Έρευνας

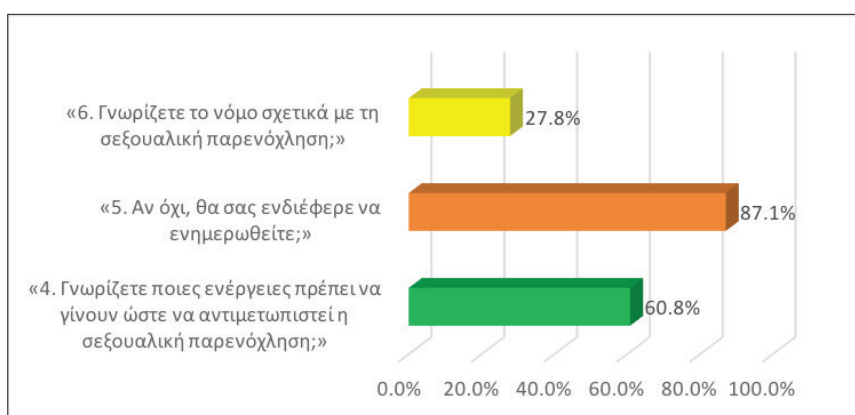
Η πρώτη ερευνητική υπόθεση υποστήριζε ότι κύριο μέσο πληροφόρησης για ζητήματα σεξουαλικής παρενόχλησης είναι τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται καθώς σύμφωνα με τα αποτελέσματα (Γράφημα 1) η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος αναφέρει ότι τα ΜΜΕ και το Διαδίκτυο (65,4%) αποτελούν το κύριο μέσο ενημέρωσής τους για το θέμα με μόλις το 1,3% να αναφέρει ότι έχει ενημερωθεί από κάποιο πρόγραμμα στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Παρατηρείται συνεπώς ότι η κύρια πληροφόρηση σχετικά με τη συγκεκριμένη μορφή βίας και διάκρισης δεν προέρχεται από κατάλληλους κρατικούς φορείς και δομές και άρα καταρτισμένους επί του φαινομένου επιστήμονες.

Γράφημα 1: Φορείς Ενημέρωσης

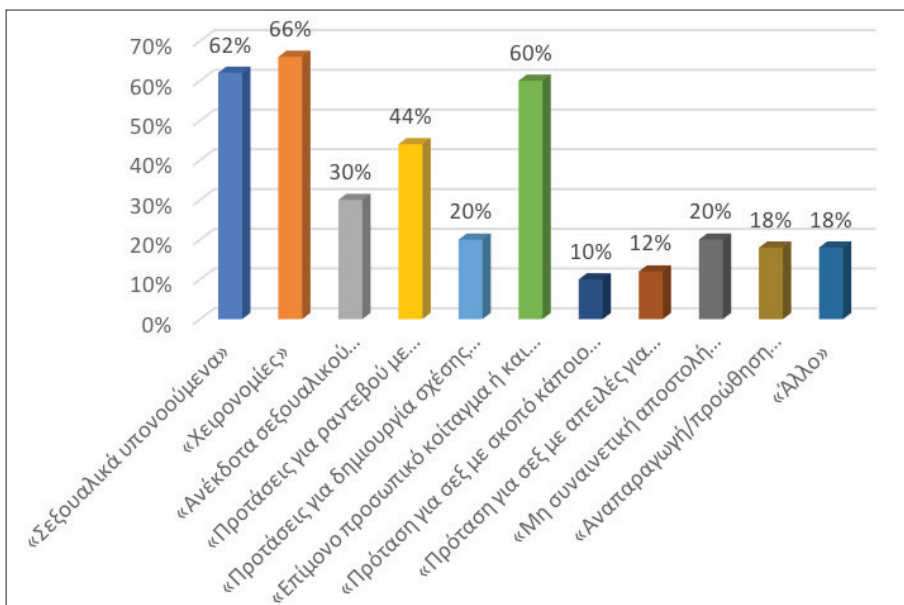
Η δεύτερη ερευνητική υπόθεση που υποστηρίζει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης δεν καταγγέλλονται λόγω άγνοιας του νόμου, επιβεβαιώνεται καθώς φαίνεται ότι 72,2% του δείγματος δεν γνωρίζει τον συγκεκριμένο νόμο ή τις ενέργειες (68,8%) που χρειάζεται να ακολουθήσει (Γράφημα 2).

Γράφημα 2: Επίγνωση νομοθεσίας

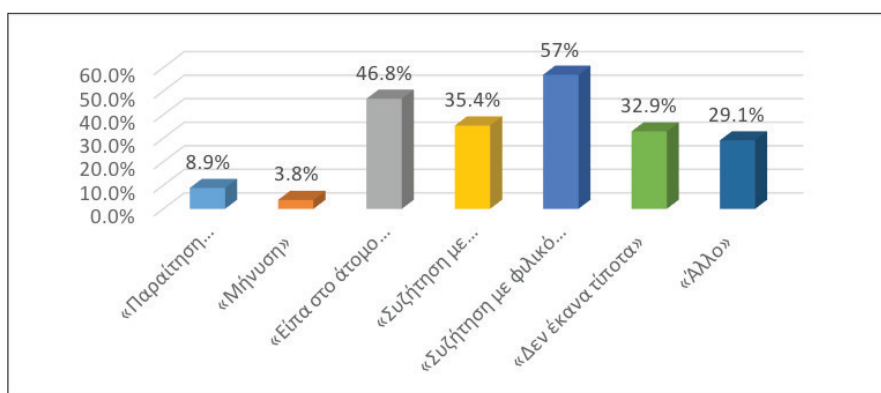
Η άγνοια της νομοθεσίας ως προς τα δικαιώματα των γυναικών όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση επιβεβαιώνεται και από επόμενη ερώτηση σύμφωνα με την οποία η πλειοψηφία (60,8%) φαίνεται να την αγνοεί. Ως προς τις εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης, τα περισσότερα άτομα δήλωσαν ότι έχουν αντιμετωπίσει πολλαπλές εμπειρίες όπως χειρονομίες (66%), σεξουαλικά υπονοούμενα (62%), επίμονο προσωπικό κοίταγμα ή και ανεπιθύμητα αγγίγματα σε διάφορα μέρη του σώματος (60%). Επιπλέον, το 40% δήλωσε ότι έχει δεχθεί προτάσεις με πειστικό τρόπο και το 30% ότι έχει εκτεθεί σε ανέκδοτα σεξουαλικού περιεχομένου, ενώ το 20% ότι δέχθηκε μη συναινετική αποστολή διαδικτυακών ερωτικών μηνυμάτων. Επίσης, το 18% δήλωσε ότι αντιμετώπισε εκτός των άλλων διαδικτυακή προώθηση σεξιστικού λεξιλογίου, το 12% αντιμετώπισε πρόταση για σεξ με απειλές για αρνητικές επιπτώσεις και το 10% πρόταση για σεξ με σκοπό κάποιο όφελος όπως προαγωγή ή καλή βαθμολογία σε κάποια αξιολόγηση. Αναφορικά με την συχνότητα των εμπειριών αυτή αναφέρθηκε από το 19% του δείγματος. Συμπερασματικά, τα σεξουαλικά υπονοούμενα, οι χειρονομίες και το επίμονο κοίταγμα φαίνεται να αποτελούν τις συχνότερες μορφές παρενόχλησης (Γράφημα 3).

Γράφημα 3: Εμπειρίες Σεξουαλικής Παρενόχλησης

Ως προς τον τρόπο διαχείρισης της σεξουαλικής παρενόχλησης, διαπιστώνεται ότι μόνο μια μικρή μειοψηφία (3,8%) κατέφυγε σε νομικές διαδικασίες, υποβάλλοντας μήνυση. Αντίθετα, στην πλειοψηφία τους τα άτομα επέλεξαν διαφορετικές οδούς όπως τη συζήτηση του προβλήματος με φιλικό πρόσωπο (57%), την ευθεία αντιπαράθεση με το άτομο που τους παρενόχλησε (46,8%), ή τη συζήτηση με συγγενικό πρόσωπο (35,4%), ενώ το 32,9% δεν έκανε καμία απολύτως ενέργεια και το 8,9% εξωθήθηκε σε παραίτηση από τον εργασιακό χώρο (Γράφημα 4). Επομένως και αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τη δεύτερη ερευνητική υπόθεση.

Γράφημα 4: Τρόποι αντιμετώπισης

Στη συνέχεια ζητήθηκε από τα άτομα που δεν έκαναν καμία ενέργεια να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους έλαβαν αυτή την απόφαση. Το Γράφημα 5 αναδεικνύει ότι οι κύριοι λόγοι σε σημαντικό ποσοστό (40%) αφορούν κοινωνικές και συναισθηματικές δυσλειτουργικές παραδοχές. Τα περισσότερα θύματα θεώρησαν ότι το άτομο που τους παρενόχλησε θα αρνούνταν την πράξη και άρα δεν θα έβρισκαν δικαίωση ενώ παράλληλα θα ένιωθαν τα ίδια εκτεθειμένα στον περίγυρό τους ο οποίος ενδεχομένως θα θεωρούσε ότι προκάλεσαν τον θύτη. Το 4% δήλωσε ότι δεν έκανε κάτι γιατί φοβήθηκε για την εργασία του (εφόσον αφορά τον εργασιακό χώρο), το 12% επειδή γνωρίζει ότι οι νομικές διαδικασίες είναι χρονοβόρες και απαιτούν χρήματα, άρα διαπιστώνεται δυσπιστία ως προς την προστασία το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και τέλος το 48% ανέφερε ότι δεν έκανε τίποτα για άλλους λόγους που ωστόσο δεν προσδιόρισε. Άρα, επιβεβαιώνεται και η τρίτη ερευνητική υπόθεση που υποστηρίζει ότι κοινωνικές και ψυχικές δυσλειτουργικές παραδοχές των θυμάτων θέτουν εμπόδια αντιμετώπισης του φαινομένου.

Γράφημα 5: Δυσκολίες αντιμετώπισης

Συζήτηση-Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη διερευνά τους τρόπους ενημέρωσης και αντιμετώπισης της σεξουαλικής παρενόχλησης υπό την οπτική της μετασχηματίζουσας μάθησης. Η πρώτη ερευνητική υπόθεση επαληθεύεται καθώς η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών δεν παρέχεται από τους κατάλληλους φορείς και δομές με τρόπο έγκυρο και επιστημονικό. Το αντίστοιχο έλλειμμα «εκπαίδευσης» επί του θέματος δείχνει να ενισχύει το γεγονός ότι η πλειοψηφία δηλώνει ότι γνωρίζει τις απαραίτητες ενέργειες για την αντιμετώπιση του φαινομένου ωστόσο υπάρχει στην ουσία άγνοια ή ελλιπής γνώση του σχετικού νομοθετικού πλαισίου και πολύ περιορισμένη γνώση των δικαιωμάτων των γυναικών σε αντίστοιχες περιπτώσεις. Παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία δηλώνει ότι έχει βιώσει περιστατικό σεξουαλικής παρενόχλησης, ελάχιστα άτομα επέλεξαν τη νομική οδό. Αυτό είναι ιδιαίτερος ενδιαφέρον καθώς η συνολική εικόνα των απαντήσεων καταδεικνύει ένα δείγμα ατόμων νεαρής σχετικά ηλικίας, με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, αρκετά χρόνια προϋπηρεσίας και κυρίως με απόψεις φαινομενικά προοδευτικές αναφορικά με τους έμφυλους ρόλους. Σύμφωνα με τα παραπάνω θα ήταν αναμενόμενο να υπάρξει μεγαλύτερη πρόθεση για νομικές κυρώσεις προς τους θύτες. Η εμπιστοσύνη στις νομικές διαδικασίες φαίνεται επίσης να έχει κλονιστεί ενδεχομένως λόγω αντιμετώπισης του φαινομένου με αδιαφορία κατά το παρελθόν. Επαληθεύεται συνεπώς και

η δεύτερη ερευνητική υπόθεση. Η στροφή προς κάποιο άτομο του στενού περιβάλλοντος για συζήτηση της τραυματικής εμπειρίας, φαίνεται να αποτελεί την συνήθη πρακτική όπως υποστηρίζουν και άλλες μελέτες (Cortina & Wasti, 2002). Δυσλειτουργικές κοινωνικές και ψυχικές παραδοχές που αναγνωρίζουν στο θύμα υπαιτιότητα ή απώτερους σκοπούς, φαινόμενα εσωτερικευμένης καταπίεσης του θύματος το οποίο θεωρεί ότι θα υπερίσχυε ο λόγος του θύτη. Άρα υπονοείται ότι δυσλειτουργικές κοινωνικές και ψυχικές παραδοχές αφήνουν το θύμα να αισθάνεται εκ προοιμίου ανυπεράσπιστο. Παράλληλα, αισθήματα ντροπής, ενοχής και φόβου ενισχύουν μια εσωτερικευμένη πεποίθηση ότι η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί ζήτημα ελάσσοнос σημασίας για το οποίο δεν αρμόζει η προσφυγή στη δικαιοσύνη. Ανακεφαλαιώνοντας τα αποτελέσματα φαίνεται να επιβεβαιώνουν και την τρίτη ερευνητική υπόθεση σχετικά με την ισχύ εσωτερικευμένων στερεοτυπικών πεποιθήσεων και προβληματικών αντιλήψεων αναφορικά με τους έμφυλους ρόλους και σχέσεις και κατ' επέκταση και το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας μελέτης προκύπτει πως η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μέρος της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι συμμετέχοντες/ουσες είναι στην πλειοψηφία τους σε θέση να εντοπίσουν και να επεξεργαστούν σημαντικές πτυχές του φαινομένου καθώς αναγνωρίζουν τη σύνδεση του με τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, αποδέχονται πιθανό ρόλο θεσμών όπως η οικογένεια και η θρησκεία στη νομιμοποίηση κακοποιητικών συμπεριφορών, επιθυμούν αυστηρότερο ποινικό πλαίσιο, αντιλαμβάνονται ότι τα θύματα νιώθουν αδυναμία και απορρίπτουν την αναπαραγωγή φυλετικών στερεοτύπων μέσω των ΜΜΕ. Ωστόσο το ποσοστό αυτών που προσφεύγουν στην δικαιοσύνη είναι αρκετά περιορισμένο, αποτέλεσμα που συμφωνεί με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών (Ξενικάκη, 2012· Γεροβασίλη & Καραγιαννάκη, 2017· Παπαδοπούλου, 2019· Στρατηγάκη & συν., 2022) αποκαλύπτοντας πιθανές εσωτερικευμένες πολιτισμικές και ψυχολογικές δυσλειτουργικές παραδοχές. Επίσης, το ενδεχόμενο να μην αναγνωρίζουν ως επιβλαβή τη σεξουαλική παρενόχληση και να τη θεωρούν ως μια αποδεκτή ή τουλάχιστον φυσιολογική συμπεριφορά (Quinn, 2002) είναι επίσης πιθανό. Ωστόσο, η σεξουαλική παρενόχληση προκύπτει από την αμοιβαία αλληλεπίδραση της ατομικής προδιάθεσης και του ευνοϊκού περιβάλλοντος, με άλλα λόγια, τα άτομα με χρόνια προδιάθεση παρενοχλητικής συμπεριφοράς θα προβούν σε αυτή μόνο στο βαθμό όπου οι κοινωνικοί ή οργανωσιακοί κανόνες μοιάζουν να το επιτρέπουν (Page, Pina & Giner-Sorolla, 2016). Συνεπώς, η συζήτηση για την ένταξη εσωτερικών διαδικασιών που θα περιλαμβάνουν ένα ολοκληρωμένο και ολιστικό πλαίσιο για την εφαρμογή μιας οργανωσιακής στρατηγικής που θα δίνει έμφαση στην άρση των διακρίσεων στο χώρο εργασίας, παραμένει ανοικτή.

Βιβλιογραφία**Ξενογλώσση**

- Adikaram, A. (2014). Good Women and Bad Women: How Socialization of Gendered Behavioural Norms Influences Sri Lankan Working Women's Interpretation of Sexual Harassment at Workplaces. *South Asian Journal of Human Resources Management*, 1(1), 45–65. Doi: 10.1177/2322093714526662
- Cortina, L. M., & Wasti, S. A. (2005). Profiles in Coping: Responses to Sexual Harassment Across Persons, Organizations, and Cultures. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 182–192. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.1.182>
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2014). *Violence against women: An EU-wide survey* [on-line] ανακτήθηκε 13 Δεκεμβρίου 2022 http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results_en.pdf.
- Kedra, K., & Tsiboukli, A. (2017). Transformative Experiences of Female Adult Educators in Greek Academia: Gender Free or Not? *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences*, 5(1), 39-49. DOI: 10.6007/MAJESS/v5-i1/3017
- Kitchener, K. (1983). Cognition, Metacognition, and Epistemic Cognition: A Three-Level Model of Cognitive Processing. *Human Development*, 26(4), 222-232. Ανακτήθηκε από <https://www.jstor.org/stable/26764585>
- Leskinen, E. A., Cortina, L. M., & Kabat, D. B. (2011). Gender harassment: Broadening our understanding of sex-based harassment at work. *Law and Human Behavior*, 35, 25–39. DOI: 10.1007/s10979-010-9241-5
- Leskinen, E. A., Rabelo, V. C., & Cortina, L. M. (2015). Gender stereotyping and harassment: A “catch-22” for women in the workplace. *Psychology, Public Policy, and Law*, 21, 192–204 <https://doi.org/10.1037/law0000040>
- MacKinnon, C. A. (1979). *Sexual harassment of working women: A case of sex discrimination*. Yale University Press. Ανακτήθηκε από <https://www.jstor.org/stable/1122289>
- Maass, A., Cadinu, M., & Galdi, S. (2013). *Sexual Harassment: Motivations and Consequences*. DOI: 10.4135/9781446269930.n21
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions in adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- McDonald, P. (2012). Workplace sexual harassment 30 years on: A review

- of the literature. *International Journal of Management Reviews*, 14, 1–17. Ανακτήθηκε από: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2370.2011.00300.x>
- McDonald, P., & Charlesworth, S. (2016). Workplace sexual harassment at the margins. *Work, employment and society*, 30(1), 118-134. Doi:10.1177/0950017014564615
- McDonald, L., Barriault, C., & Merritt, T. (2020). Effects of gender harassment on science popularization behaviors. *Public Understanding of Science*, 29(7), 718-728. 10.1177/0963662520946667
- McLaughlin, H., Uggen, C., & Blackstone, A. (2017). The economic and career effects of sexual harassment on working women. *Gender & Society*, 31, 333–358. DOI:10.1177/0891243217704631
- Numhauser-Henning, A., & Laulom, S. (2012). *Harassment related to Sex and Sexual Harassment Law in 33 European Countries European Network of Legal Experts in the Field of Gender Equality*: Discrimination versus Dignity. European Union
- Page, T. E., Pina, A., & Giner-Sorolla, R. (2015). “It was only harmless banter!” the development and preliminary validation of the Moral Disengagement in Sexual Harassment Scale. *Aggressive Behavior*, 42(3), 254-273. <https://doi.org/10.1002/ab.21621>
- Quinn, B. A. (2002). Sexual Harassment and Masculinity: The Power and Meaning of ‘Girl Watching.’ *Gender & Society*, 16(3), 386–402. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0891243202016003007>
- Vial, A. C., Napier, J. L., & Brescoll, V. L. (2016). A bed of thorns: Female leaders and the self-reinforcing cycle of illegitimacy. *The Leadership Quarterly*, 27(3), 400-414. 10.1016/j.leaqua.2015.12.004
- Wasti, S. A., & Cortina, L. M. (2002). Coping in context: Sociocultural determinants of responses to sexual harassment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 394-405. DOI: 10.1037/0022-3514.83.2.394

Ελληνόγλωσση

- Αρτινοπούλου, Β., & Παπαθεοδώρου, Θ. (2004). *Η σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας*. Αθήνα: Έρευνα, ΚΕΘΙ.
- Βούρβαχη, Ε. (2019). *Μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας*. Τ.Ε.Ι. Κρήτης. Ανακτήθηκε από <http://hdl.handle.net/20.500.12688/9152>
- Γεροβασίλη, Α., & Καραγιαννάκη, Σ. (2017). *Σεξουαλική παρενόχληση γυναικών στο χώρο εργασίας. Το παράδειγμα των εργαζομένων στα ξενοδοχεία*

- της πόλης του Ρεθύμνου. Τ.Ε.Ι. Κρήτης. Ανακτήθηκε από <http://hdl.handle.net/20.500.12688/8457>
- Ελευθεροπούλου, Π., & Σουσουγιάννη, Μ. (2015). *Ο ηγετικός ρόλος της γυναίκας στον τομέα της υγείας*. Α.Τ.Ε.Ι. Καλαμάτας. Ανακτήθηκε από http://nestor.teipel.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/12971/SDO_DMYP_00955_Medium.pdf?sequence=1
- Θεοδώρου, Μ. Α. (2013). *Απόψεις και στάσεις των νέων για την σεξουαλική παρενόχληση*. (Διπλωματική Εργασία). Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Ανακτήθηκε από <https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3868/Theodorou,%20Maria-%20Lemonia.pdf?sequence=1>
- Καπώνη, Ε., & Κούτουλα, Α. (2017). *Υποδοχή ηθικής και ψυχολογικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας*. Τ.Ε.Ι. Κρήτης. Ανακτήθηκε από <http://hdl.handle.net/20.500.12688/8223>
- Κόκκος, Α., & συν. (2019). *Διευρύνοντας τη θεωρία Μετασχηματισμού: Η συμβολή δέκα σημαντικών στοχαστών*. Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Λιάκου, Μ. (2020). *Μελέτη του συμβολισμού του ψυχολογικού τραύματος*. Λάρισα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Ανακτήθηκε από <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/54079/21594.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Μοσχοβάκου, Ν., & Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2022). *Βία και παρενόχληση στον κόσμο της εργασίας*. Αθήνα: ΚΕΘΙ. Ανακτήθηκε από https://www.kethi.gr/sites/default/files/attached_file/file/2022-04/KETHI_sexual_harassment.pdf
- Mezirow, J. (1990). Πώς ο Κριτικός Στοχασμός Ενεργοποιεί τη Μετασχηματίζουσα Μάθηση. Στο J. Mezirow (επιμ.), *Fostering Critical Reflection in Adulthood*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (2007). Μαθαίνοντας να σκεφτόμαστε όπως ένας ενήλικος. Κεντρικές έννοιες της θεωρίας του μετασχηματισμού. Στο J. Mezirow & συν. (Επιμ.), *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση* (σσ. 43-71). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντάφλου, Ε. (2021). *Ισότητα των φύλων: Γυναίκες δικηγόροι στην αγορά εργασίας*. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε από <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/5979>
- Παπαδοπούλου, Κ. (2019). *Αποτίμηση της θέσης της γυναίκας στον εργασιακό χώρο-Μελετώντας την πόλη της Κατερίνης*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ανακτήθηκε από <http://hdl.handle.net/11610/23344>
- Παράσχου, Θ., & Σταυρινάκη, Μ. Σ. (2017). *Το φαινόμενο της γυναικείας παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο στην Ελλάδα*. ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας. Ανακτήθηκε από <http://repository.library.teimes.gr/xmlui/handle/123456789/6278>

- Στρατηγάκη, Μ., Μαυρομαμάτη-Λαγάνη, Α., Χαραλάμπη, Α., Παπακωνσταντίνου, Χ., & Μιχαλοπούλου, Α., (2022). *Ερευνα για τη σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο του δημόσιου τομέα*. Αθήνα: Κοινωνικό Πολύκεντρο. Ανακτήθηκε από https://kpolykentro.gr/wp-content/uploads/2022/05/SEXUAL-HARASSMENT-%CE%91%CE%A4-WORK_whole.pdf
- Τσιμπουκλή, Α. (2018). Μετασχηματίζουσα Μάθηση: Ψευδείς παραδοχές και ψυχικές στρεβλώσεις. Στο Α. Κόκκος & συν. (Επιμ.). *Πρακτικά Πρώτη Ελληνική Συνδιάσκεψη για την Μετασχηματίζουσα Μάθηση* (σσ. 40-41). Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Ξενικάκη, Σ. (2012). *Το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο της εκπαίδευσης*. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε από <http://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/180>
- Χαλικιάς, Μ., Λάλου, Π., & Μανωλέσου, Α. (2015). *Μεθοδολογία έρευνας και εισαγωγή στη Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων με το IBM SPSS STATISTICS*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από <http://hdl.handle.net/11419/5075>

Abstract

The aim of the current study is to understand sexual harassment at the workplace under the perspective of transformative theory. A quantitative study was conducted through convenience sampling. Self-administered questionnaires were answered by 79 participants. Study's hypotheses were three: a) the main means of information remain the mass media, b) most victims are unaware of the law and their own rights, and c) dysfunctional assumptions assist prevalence. Most study participants were not properly informed for the relevant legislative framework resulting on women's inability to appeal to justice. The majority of the women in the current sample stated that they had experienced at least one incident of sexual harassment. However, the percentage of those who eventually turn to justice appears to be relatively small, revealing possible cultural and psychological dysfunctional assumptions that, pose obstacles to combating the phenomenon.

Key-words: Sexual harassment, Mass Media, dysfunctional assumptions, transformative learning

*Φρόνη Βρεττού, Άννα Τσιμπουκλή, Κωνσταντίνα Τσώλη,
Ελισάβετ Λαζαράκου, Νικόλαος Αλεξόπουλος*

Φρόνη Βρεττού

ΜΑ, Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.

Μαρασλή 4, Αθήνα 106 76

E-mail: Frynnivrettou@yahoo.com

Άννα Τσιμπουκλή

Επικ. Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.

Μαρασλή 4, Αθήνα 106 76

E-mail: atsiboukli@primedu.uoa.gr

Κωνσταντίνα Τσώλη

Αναπλ. Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.

Ιπποκράτους 20, Αθήνα 106 80

E-mail: nadtso@primedu.uoa.gr

Ελισάβετ Λαζαράκου

Επικ. Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.

Μαρασλή 4, Αθήνα 106 76

E-mail: elazarak@primedu.uoa.gr

Νικόλαος Αλεξόπουλος

Επικ. Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.

Μαρασλή 4, Αθήνα 106 76

E-mail: nkalex@primedu.uoa.gr